

ИСЛАМДАҒЫ «ЖИҺАД» ҰҒЫМНЫҢ ТАНЫМДЫҚ АСПЕКТІЛЕРІНІҢ ӘРТҮРЛІ БОЛУ СЕБЕПТЕРІ

¹Т. Амангелді, ²Ж.С. Сандыбаев

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада исламдағы фикһи, саяси топтардың пайда болуына шолу жасалып, жиһад ұғымын қанадай мағынада түсініліп және қайсы бағытта қолданғандығы баяндалады. Осы топтардың жиһад ұғымын өз мақсаттарына пайдалануының себебін анықтап, қате түсініктің қалыптасу негізі талданады. Құран аяттары мен хадистер әр-бір фикһи, саяси топтардың мүддесін қорғайтын құрал болғандығы түсіндіріледі.

Түйін сөздер: Ислам, жиһад, халифа, ақида, ширк, жәһилия, мәзһаб.

^{1,2} Нұр-Мүбәрак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Амангелді Т.,
kabil-1988@mail.ru

Мақаланың сілтемесі:
Амангелді Т., Сандыбаев Ж.С.
Исламдағы «жиһад»
ұғымының танымдық
аспектілерінің әртүрлі болу
себептері // Адам әлемі. –
2021. – № 4 (90).
– Б. 181-187.

Причины существования различных когнитивных аспектов понятия «джихад» в исламе

Аннотация. В этой статье рассматривается появление фикх и политических группировок в исламе, объясняется значение джихада и различных направлений, в которых он использовался. В данной статье были проанализированы причины использования джихадистских концепций этими группировками для своих собственных целей, а также рассмотрены причины появления неправильных представлений понятия джихад. В статье также приводится объяснение, каким образом, аяты Корана и хадисы являлись инструментами для защиты интересов фикх и политических группировок.

Ключевые слова: Ислам, джихад, халиф, ақида, ширк, джахилия, мазһаб.

Reasons for Existence of Various Cognitive Aspects of the Jihad

Abstract. This article discusses the emergence of fiqh and political groups in Islam, explains the significance of jihad and the direction in which it was used. The article analyzes the reasons behind the use of jihadist concepts by these groups for their own purposes, and provides the reasons for the appearance of misconceptions related to jihad. The article also explains how the verses and hadiths of the Quran were used as tools to protect the interests of fiqh and political groups.

Key words: Islam, Jihad, Caliph, Aqidah, Shirk, Jahiliyyah, Madhhab.

Кіріспе

Ислам дінінде мұсылман үшін өміршең болып саналатын көптеген маңызды ұғымдар бар. Соның бірі – жиһад. «Жиһад» негізі қайда жатыр? Ислам дінінің қайнары – Құран мен хадистерде көптеген мәліметтер кездеседі. Құранда «жиһад» сөзі 35 жерде айтылады. Соның төрт жерінде ғана тікелей соғыс мағынасында келген. Араб тілінде «жиһад» сөзінің мағыналық аясы өте кең. Сол көптеген мағынаның бірі – соғыс, қан төгу. Ал «жиһад» ұғымының негізгі мақсаты – адам затты тура жолға салу. «Жиһад» сол жолда септігін тигізетін құралдардың бірі. Діни сауаты жоқ жастар Құрандағы және хадистегі «жиһад» терминін қате түсініп, саясиландырып отыр. Қате түсініктің түрткісі – ғалымдардың «жиһад» сөзінің төңірегінде қозғаған таласты әр түрлі пікірлері. Сондай-ақ, «жиһад» сөзін тек соғыс деп қабылдап, адам затты діннен бездіруі. Сол үшін «жиһад» сөзін кең мағынады қарастыру керектігін және тек соғысуды мақсат етпейтіндігін анықтап, «жиһад» ұғымы адамның адамға, қоғамнан қоғамға, жағдайдан жағдайға қарай түрленіп отыратындығын баяндау қажет.

Әдіснама

Бұл мақалада ислам дініндегі «жиһад» мәселесіне теологиялық талдау жасалады. Зерттеу барысында негізінен теологиялық және компаративистикалық әдіспен қатар ғылыми зерттеудің дәстүрлі әдістері интерпретациялық талдау, саралау, тарихи сипаттау, түйіндеу сынды ғылыми әдіс-тәсілдер қолданылды.

Негізгі бөлім

Ислам әлемі ардақты пайғамбар Мұхаммед (с.а.с) дүние салысымен-ақ түрлі келеңсіздіктерге тап болды. Пайғамбардан (с.а.с) кейін басшылыққа кім лайықты деген сұрақ сахабалар

арасында даулы мәселеге айналды. Пайғамбардың дүние салғандығын естігеннен-ақ Мәдиналық сахабалар халифалыққа құқылы кісіні таңдауға кірісті. Ал енді ол үмбеттің ішінде қызметі мен міндеті жағынан пайғамбардың орнын басуы себепті оны «халиф» немесе «пайғамбардың халифы» (халифату әр-расуул) деп таниды [1, 28 б.]. «Мен жер бетінде халифа жаратамын» (Бақара сүресі, 165). Кейіннен сахабалардың бірауыздан келісуімен, Пайғамбардың (с.а.с) уәзірі Әбу Бәкір (р.а) басшылыққа тағайындалды [2, 77-83 б.]. Шығыстың тарихи философиялық және саяси әлемінде танымал, қоғамның қалыптасуы мен ерекшеліктерін зерттеп, мемлекеттің саяси ахуалымен шұғылданған Ибн Халдунның еңбектеріне тоқтала кетсек. Мемлекетте басшының болуы шарт. Басшысыз мемлекет болмайды деген пікірді алға тартқан. Дәлел ретінде Мұхаммед пайғамбардың дүниеден озғанда сахабалардың Әбу Бәкірге бой ұсынуға серт бергендігін келтіреді. Тура осылай кейінгі ғасырларда да болғандығын негізге алып, мұсылмандар еш бір дәуірде биліксіз анархияға тасталмағандығы «Имамды» бекіту міндетті екендігіне нұсқайтынын баяндайды. Нәтижесінде орталықтандырылған мемлекеттік жүйе қалыптасты. Осы тұста Ибн Халдуннің халифке жүктеген міндеттерін жалпы ықшамдап көрсетсек:

- халық алдында имамдыққа шығып, намаз өтеу;
- пәтуа шығару, Халиф пәтуәні жеке өзі емес, бәлкім қасындағы ғалымдар және факиһтермен кеңесіп шығару;
- Құран мен сүннет үкімдеріне сай әділдікті ұстану, соған сәйкес амал ету;
- халықты жақсылыққа шақырып, жамандықтан қайтару. Мұсылмандарға парыз амалдарды түсіндіру және соған бұйыру;
- қоғамдағы адамдар арасында бір-біріне деген сенімділік байланысын орнату;
- олардың қолдарындағы мал-мүліктерінің аман-саулығын қору.

Бұл кезең, кейінгі халифа Омардың (р.а) кезеңдері ислам тарихында тұрақтылық кезеңдері деп аталды. Себебі халифа халықты бір ортаға топтаушы. Ол қоғамдағы бұзық амалдарға тиым салушы [3, 64 б.]. Десекте, дәл осы мерзімде билікті аңсап, басшылықты көздеп жүргендер өз ойларын жүзеге асыру үшін топтаса бастады. Жымысқы ойларын жасырып қана қоймай, қатарластар санын арттыру мақсатында өз арам ниеттерін әшкере етуге көшті. Халифа Османның (р.а) тұсында ашықтан-ашық ұранға көшкен олар орталыққа қарсы шығып, халифаны әртүрлі айыптармен айыптай бастады. Осы уақытқа дейін идеологиялық жетілген, түсінбеушілік пен қызғаныштан туындаған түсініктер практикалық сипат алды. Осылайша осы идеяларды негізге алған алғашқы ислами адасқан ағымдар туындады [4, 380 б.].

Халифа Османның (р.а) қастандықпен өлтірілуі онсызда бықсып тұрған мәселелерді маздатты. Мұсылмандар арасында халифа Әли (р.а) өз мүмкіншілігін дұрыс пайдалана алмады. Басшылыққа қабілетсіз. Османның (р.а) өлтірушілерін біле тұра оларға шара қолдана алмады. Сондықтан ол билікке лайықты емес деп ұрандаған, Пайғамбардың (с.а.с) өзі іргесін қалаған орталықтанған мемлекеттік жүйені бұзғысы келген топтар көбейді. Саяси ұрандарын құран аяттары мен хадистерді бұрмалап тәпсірлеумен түсіндірді. Қисынсыз ұстанымдарына қарсы шыққандарды құранды мойындамаушылар деп атап «кәпір» деп жариялады. Осылайша, саяси мақсаттарын дінге жанашырлық етіп көрсеткісі келіп, өз бағыттарын хақ ислам деп атады. «Тәкфиристік», «жалған жихад» ұғымдарын қалыптастырып, өздерін осы терминдермен ақтағысы келді. Нәтижесінде, өз мақсаттарына жету үшін жасалған барлық әрекеттерді «жиһад», қатарына қосылмағандарды «кәпір» деп атауды өз үрдістеріне айналдырды.

Уақыт жылжыған сайын түрлері көбейген саяси-діни ағымдар бір

идеологияда болсада өздерін әртүрлі атап, Пайғамбар (с.а.с) меңзеген тура жолдағы «әһлі-сүннет уәл жамаға» екендіктерін алға тартумен келеді. Әбу һурайра (р.а) жеткізген хадисте Пайғамбарымыз (с.а.с): «Яһудилер жетпіс бір топқа, христиандар жетпіс екі топқа бөлінді. Менің үмметім (мұсылмандар) жетпіс үш топқа бөлінеді!», - дейді. Осы хадистен-ақ ислам тарихында адасқан ағымдардың көп болатындығы байқалады. Әрі Пайғамбар да (с.а.с) осы бір сөзі арқылы өз үмметі-мұсылмандардың болашақта бөлінушілік арқылы түрлі келеңсіздіктерге ұшрасатынын меңзегендей?! Бір ерекшелгі осы хадисте де, басқа осы мазмұндас хадистерде де мұсылмандар арасында бір-ақ топтың ғана тура жолдан аумай, Пайғамбар (с.а.с) тағылымдарынан тайқымайтындығы айтылады. Ол топтың қандай сипаттарға ие екендігі басқа бір хадисте былайша баяндалады: Әнас ибн Мәлік (р.а) Пайғамбардың (с.а.с) былай дегенін естідім: «Әлбетте үмметім адасушылықта, қисық жолда жиналмайды! Сондықтан келеңсіздіктермен, талас-тартыстарға тап болсаңдар “Сәуәдул-Ағзаммен” (қалың көпшілікпен) бірге болыңдар» деді [5, 169-170 бб.]. Хадистегі «сәуәдул-ағзам» атауы «қалың көпшілік», «қарайған нөпір», «көпшілік қауым» деген мағыналарға сәйкес келеді. Ғұламалар осы хадисте айтылған «сәуәдул-ағзам» «әһлі сүннет уәл жамағаттың» Пайғамбар (с.а.с) айтқан атауы дейді. Ал кейбір ғалымдар хадисте айтылған жетпіс екі топтың тарихи негізі жеті (мәзһапқа) топқа тақалатындығын айтып, оларды жеке-жеке атайды:

- 1) Мұғтазила. Жиырма топқа бөлінген;
- 2) Шиғалар. Өзара жиырма екіге бөлінген;
- 3) Хауариждер. Жиырма топқа бөлінген;
- 4) Нажжарилер. Үш топқа бөлінген;
- 5) Жәбриялар. Адамға таңдау еркі берілгендігін жоққа шығаратын жалғыз топ;
- 6) Мушабихалар. Бес топқа бөлінген;

7) Хулулия. Көпшілікті құрамайтын жалғыз топ.

Осы есепке сәйкес жалпы топтар саны жетпіс екі, кейіннен шығатын топтарда осы жеті топтың біреуінен таралады.

Демек, жоғарыда қаралған хадистерге сәйкес мұсылмандар бірнеше емес ондаған топтарға бөлінеді. Әрқайсы топ өздерін дұрыстап, барынша құран мен хадистен дәлел келтіруге тырысып бағады. Десекте, олардың біреуі ғана Пайғамбар (с.а.с) мен сахабалар (р.а), табиғиндер (р.а) жолын ұстанады. Бұл топ үмметтің «сәуәдул-ағзамы», көпшілігін құрайды. Пайғамбардың (с.а.с) «қалың көпшілікпен бірге болыңдар» деуінің астарында осы сыр жатыр.

Имам Матрудидің шәкірттерінің бірі Әбіл Қасым Хәкім Самарқанди өзінің «Сәуәдул-ағзам» еңбегінде хадисте айтылған тура жолда болатын жалғыз топтың алпыс екі ерекшелігін атайды. Олардың кейбіреуі төмендегілер:

- Мұсылман жамағатына қарсы шықпау;

- Арам істі адал санап істемеген болса, мұсылмандарды күпірмен айыптамау;

- Тағдырдың ащы-тұщысын Алладан деп білу;

- Нахақ мұсылманға қарсы қол көтермеу;

- Пайғамбардың (с.а.с) шапағатын хақ деп білу;

- Әулиелердің кәраматын хақ деп білу;

- Қателік көлемінше азапқа ұшырауға илану;

- Алланы мекен, заман, әртүрлі жаратылысқа тән сипаттардан пәк деп білу;

Самарқанди бұл еңбегіндегі ерекшеліктерді Матруди ақидасының тағлымдарына сәйкес баяндаған.

Келе-келе аталған топтардың қате тұжырымдары көпшілік арасына тарап, кең сипат алып бара жатты. Мұны байқаған әһлі сүннет уәл жамағат ғұламалары теріс түсініктердің алдын алу мақсатында жампоздық танытып, кітаптар жаза бастады. Өз кітапарында ғұламалар жоғарыда аталған топтардың түсініктері Пайғамбар (с.а.с) мен

сахабалар (р.а) ұстанымдарына теріс екендігін нақты дәйектермен дәлелдеді. Сол классикалық ақида кітаптарының барлығында тура жолдағыларды басқалардан ажыратып, анықтап алу үшін «әһлі сүннет уәл жамағат» термині қолданылды. Нәтижесінде Пайғамбар (с.а.с) меңзеген «әһлі сүннет уәл жамағатың» құран мен сүннетке негізделген, адасушы топтардың бағытын әшкерелеген ақидалық ұстанымдар кешені қалыптасты.

Осымен қатар, ислам әлемінің түкпір-түкпірінде адасушы ағымдар әржерден бой көрсетті. Бұл жағдай күнімізге дейін жалғасып келеді.

Заманымыздағы адасқан, шектен шыққан діни ағымдардың түбінде, негізінде тарихта болғандіни-саяситоптарға барып тіреледі. Ислам тарихындағы алғашқы адасушы діни-саяси ағым ретінде танылған «хауариждер» болды. Олар халифа Османның (р.а) басшылығының соңғы жылдарында төбе көрсете бастады. Ал Алидің (р.а) кезеңінде ашық қарсыласуға көшіп, хижри 37 жылы Али (р.а) мен Мұғауия (р.а) арасында өрбіген “Сыффиин” оқиғасынан кейін «хауариж» (ыдыратушы, ажыратушы) деген атауларымен танылды. Діни ұстанымдарда шектен шыққан олар, мұсылмандар арасында өрбіген келеңсіздіктерді шешу үшін құрылған «тахким» (арбитраж, ара ағайындылық) – төрелік келісіміне қарсы шықты. Қалың көпшілік, мұсылман жамағатынан ажырады. Нәтижесінде ислам тарихында үлкен күнә істегендерді кәпір, тозаққа мәңгі қалады дейтін, Осман, Талха, Зубайр, Айша (р.а) сияқты ұлы сахабаларды кәпір деп айыптайтын, орталықтанған жүйені мойындамайтын топ қалыптасты [6, 202 б.]. Өз саяси ұстанымдарын діни ұстанымға айналдырған олар «тахким» келісімін мойындағандардың барлығын күпірлікпен айыптады. Өздері кәпір деп атағанның барлығының жанын алу, малын талан-таражға салуды адал санады. Өз аймақтарынан өзге өңірлердің барлығын «дарул харб» немесе «дарул куфр» (соғыс, күпір

аймағы) деп атай бастады. Осыдан кейін, құран мен сүннетте кездеспейтін, ислам шариғатында күрделі мәселеге айналған «дарул ислам», «дарул харб»- «дарул куфр» терминдері пайда болды. Алидің (р.а) үшінші жақ төрелігіне жүгінуін күпірлік санады. Оның билігін мойындамай, оған қарсы шықты. Осы қарсы шығуларын Алла жолындағы қасиетті күрес, «жихад» деп атады. Бұл жағдайдың алдын алу, уәждеріне жауап қайтару, бағыттарының қате екендіктерін түсіндіру үшін Али (р.а) хауариждерге атақты сахаба Абдолла ибн Аббасты (р.а) жұмсады.

Әбу Замил Саммак ибн Уәлид Ханафи Ибн Аббастан (р.а) осы оқиғаны жеткізеді. Ибн Аббас (р.а) алты мыңға жуық хауариждер Куфа төңірегіне ауып кеткенде, халифа Алиден (р.а) оларға өзін елші етіп жіберуін өтінеді. Бастапқыда халифа Али (р.а) бұл ойға қарсы шықсада, соңынан Ибн Аббастың (р.а) білімділігімен, тапқырлығына сенім артады. Ибн Аббас (р.а) хауариждер арасына елші ретінде аттанады.

Ибн Аббасты (р.а) қошеметпен күтіп алған хауариждер, оған қарата:

- Уа, Абдолла не себеппен келіп отырсың?!

-Алдарыңа момындар әміршісі Алидің (р.а), Пайғамбар (с.а.с) жолдастарының, мұһажырлар мен ансарлар құзырынан келіп отырмын! Сендердің араларыңда олардың ешбірі жоқ! Олар құранның Құдай тарапынан түскініне куә болған жандар. Сондықтан олар құран аяттарының түпкі мағынасын бізден артық біледі. Олардың айтқандарын сендерге, сендердің дегендеріңді оларға жеткзушімін! Пайғамбар (с.а.с) күйеу баласы Алиге (р.а) неге сонша өшіктіңдер?!

Сонда олар:

- Али (р.а) Құдай үкіміне кісілерді араластырды, соғысты да бірақ олжа алмады, Мұғауия (р.а) мен өз арасындағы келісім шартта «момындар әміршісі» деген атауды өшірді, егер ол «момындар әміршісі» болмаса «мүшріктер әміршісі»!, - деп уәждерін айтты.

- Осы айтқандарыңа құран мен сүннеттен жауап келтірсем райларыңнан қайтасыңдар ғой?!

- Әрине, иә...?!

- «Құдай үкіміне кісілерді араластырды» дейсіңдер. Құдайдың өзі киелі

Құранда « Уа, иман келтіргендер (қажылық және ұмра жасау ниетімен) ихрамға кіргендерінде аңдарды өлтіруші болмаңдар. Араларыңнан кімде-кім ихрамға кіргеннен кейін қандай да бір аңды қасақана өлтірсе, істеген күнәсінің сазайын тарту үшін оған жаза беріледі. Жазасы – өлтірген аңына пара-пар келетін, Қағбаға тарту ретінде жеткізілетін құрбандық мал болады. Бұған қатысты «араларыңнан екі әдәл кісі үкім шығарады» десе, басқа бір аятта ерлі-зайыптыларға қатысты: «Ал егер ерлі-зайыптылардың ажырасып кетуінен қорықсаңдар, ер адамның өз жұртынан бір әділ төреші, сондай-ақ әйелдің төркінінен де бәр әділ төреші тағайындаңдар» дейді. Алла төрелікті пенделерге тапсырған. Алланың атымен сұраймын, мұсылмандар арасындағы дау-жанжалға адамдардың төрелік етуі абзал ма, әлде бағасы оданда төмен басқа істерде төрелік етуі абзал ма?!

- Әрине, біріншіс абзал!

- Соғысып олжа алмады дейсіңдер. Сонда сендер мүміндер анасы

Айшаның (р.а) тоналып, күң болуын қалап отырсыңдар ма?! Оны мүміндер анасы емес десеңдер Құран үкіміне қарсы шыққан боласыңдар! Сендер екі от арасында қалғансыңдар, не деп отырғандарыңды өздеріңде білмейсіңдер!

- Момындар әміршісі деген атауды өшірді дейсіңдер. Бұған наразысыңдар да, ал Алла Елшісі (с.а.с) Худайбия келісінде « бұл Мұхаммед ибн Абдулла мен Сухайл ибн Амр арасындағы келісім», - деп Алидің (р.а) өзіне жаздырғанына наразысыңдар ма?!, - деп Ибн Аббас сөзін аяқтады.

Нәтижесінде екі мыңнан астам кісі өз райларынан қайтады. Ибн Аббастың (р.а) осы методикасы әлі күнге дейін өз маңыздылығын жоғалтқан жоқ.

Адасқан ағымдар күнделікті, қарапайым нәрселерді ақидалық тұрғыдан қарастыра бастады. Тұрмыс-тіршіліктегі болып жатқан барлық фикһи істерге төрелік ету мен ақидалық Алланың ғана адамдарға үкім етуін бір-бірімен қоса қарастырып діни таласты қоздыра түсті. Ақидалық, дәстүрлі иман негіздеріне амал мен тармақтық мәселелерді қосты.

Мысалы, өткен ғасырда Египеттегі «Ихуанул муслимин» газетінің бас редакторы Саид Құтыб «жәһилия» теориясын қолданып, оның таралуына себепші болды. Тіпті өзінің «Зилалул Қуран» атты еңбегінде «жәһилияә» сөзін 1740 рет қайталаса, ал кейбір беттерде тоғыз реттен қайталаған. Бұл кітапта кісінің ойына теріс пікірлерді, әсіресе «жәһилия» теориясын сіңіру көзделегенін байқамау мүмкін емес [7, 114 б.].

Тағы бір орында: «Ақида шеңбері тек белгілі нәрселермен шектелмейді, ақида әр тараптан бүкіл өмірлік мәселелерді қамтиды. Исламдағы моральдық мәселелердің бәрі ақидалық болғаны сияқты, «тахким» мәселесіде түгелімен ақидалық тақырыпқа кіреді», деп адамдар арасында бітімгершілікпен шешілетін қалыпты жағдайды ақидалық үкімдер санатына қосады. Ал моральдық мәселелерді ақидаға кіргізу ол үкімдерді орындамаған жағдайда кісіні күпірлікпен айыптауға себеп болады. Өйткені Саид Құтыбтың ойынша исламдық моральдық мәселелер ақиданың бір бөлшегі онсыз кісі толық қанды мүмін бола алмайды. Ал бұл әһлі-сүннет тағлыматтарына жат дүние.

Енді бірде мұсылмандарды надандықпен, қараңғылықпен айыптап: «Жәһилия тарихта өткен кезең емес. Жәһилия дегеніміз – адамдардың бір-біріне кіріптарлығы, өзара әрнәрсені алмасуы. Қазіргі күнде әлемде болып жатқан саяси, экономикалық, мәдени т.б кез-келген саладағы өзара келісімдердің бәрі осының санатында Жәһилия тарихи кезең емес. Себептері туындаған сайын қайта жаңғырып отыратын жағдай. Ал оның негізі кез-келген істі кісінің ой пайымымен шешуі деп заманымызда

болып жатқан барлық жағдайларды жәһилдік деп атайды. Осылайша жалпы мұсылмандарды жәһилдік мағынасындағы күпірлікпен айыптайды. Себебі, Саид Құтыб бойынша бұл жәһилдік себебінен адамдар ширк амалдарын істеуде. Ал ширк амалдарын істеу күпірлікке апарды дейді [8, 1 б.].

Осылайша мұсылман үшін әлем екі бөліктен тұрады: «дарул-ислам», «дарул-харб». Ислам шарифаты түгел орындалатын аймақ «дарул-ислам», ислам шарифаттары орындалмайтын аймақ «дарул-харб» деп аталады. Ол жердің жергілікті халқы мұсылман не христиан т.б. болса да деп өздерінің ең қатерлі мақсаттарын әшкерелейді. Жергілікті халқы ғасырлар бойы асыл исламның тағлымдарымен сусындап келген әлемдегі барлық мұсылман аймақтарын күпірлікпен айыптайды.

Бұл өте қауіпті идеология. Жалпы мұсылмандарды күпірлікпен айыптау, бұл айыптау әрекеттерін сол мұсылмандардың өздерінің қылықтарынан деп ақталу барып тұрған надандықтың нақ өзі. Өздеріне, қатарларына қосылмаған қалың мұсылманды айыптау үшін ең алғаш «жәһилия» атауын, одан кейін «ширк» ұғымын қозғап, қалың нөпірді күпірлікпен айыптау үшін жасаған басты құралдарына айналдарып алды.

Қорытынды

Адамға жеке-жеке тиісті болған нәрселерді жалпыға ортақтап, өз заңдарын орындамағандардың барлығын мүшрік деп атап, күпірлікке шығарды. Олардың мал-жандарын адал санап, күнімізде көптеген келеңсіздіктерге себеп болған «жиһад» ұғымын тудырды.

Талан-тараж, күйдіру-бүлдіру, жарылыс т.б әрекеттерін сауапқа толы «жиһад» деп атады. Шын мәнінде мұның бәрі Алла бұйырған, Пайғамбар (с.а.с) үйреткен саф-таза исламмен, қазақы мұсылманшылықпен үйлеспейтін нәрселер. Ислам жоюшы емес, бейбітшілік пен тұрақтылықты, даму мен өрлеуді

жаюшы дін. Алла да адам баласын жаратып, жер бетіне өркениет орнатып, мәдениет қалыптастыру үшін жіберген.

нәшри уә тәузиғ, Т. 1.1 б.

Әдебиеттер тізімі

1 Әбу Хамид Мұхаммед ибн Мухаммед әл-Ғазали. 1996. 'Ихия'у 'улум әд-Дин'. Мысыр, Дар әл-Иман, Т. 3. 584 б.

2 Абдул Мәлик ибну һишәм. 1955-1990. 'Сирату ибну һишәм'. Бейрут, Дәру әл-Жиил, Т. 1. 6\77-83 б.

3 Сандыбаев, Ж. 2020. 'Әл-Ғазали мен Ибн Халдун философиясындағы сабақтастық мәселесі'. Алматы, Адам әлемі, 4 (86). 64 б.

4 Абду әр-Рохман ибну Мухаммад ибну Халдун. 2000. 'Тариху ибн Халдун' - 'Дирасатун фи ғәһдин-Набауия уа хилафату рашида'. 380 б., - Т. 2. 477 б.

5 Фатх Раббани мин фатауа Имам Шаукани. 1995. Мактаба Жиил жадид, Сана-Йемен, Жуз Аууал, 856 ; Фирақу Каламия Исламия, Али Абдул Фаттах Мағриби, Мактаба Уаһба, 169-170 б.

6 Мухаммад ибну Абдулла әл-Хаким ән-Нәйсабури. 1990. 'Мустадрак ала Сахихайни'. Бейрут, Дарул Кутуб Филмия, Т. 4. 202 б.

7 Саид Құтыб. 2013. 'Фи Зилали Қуран'. Каир, Дарул Машруқ, Т. 4. 114 б.

8 Усәмә әс-Сәйд Махмуд әл-Әзһәри. 2015. 'Әл-Һаққул Мубин фи родди алә мән тәләғәбә би дин'. Абу-Даби, Дәрул Фәких ли

Transliteration

1 Ábý Hamíd Muhammed ibn Mýhammed ál-Ġazalí. 1996. 'Ihíia'ý 'ýlým ád-Dín' [Resurrection of the Sciences of Faith]. Mysyr, Dar ál-Iman, T. 3, 584 b.

2. Abdul Mulik ibnu hisham. 1955-1990. [Siratu ibnu hisham]. Beirut, Daru Al-Zhiel, T. 1. 6 \ 77-83 b.

3 Sandybaev Zh. 2020. 'The problem of continuity in the philosophies of Abu Hamid al-Ghazali and Ibn Khaldun. Almaty, Human World, 4 (86). 64 b.

4 Abdu Ur-Rohman ibnu Muhammad ibnu Khaldun. 2000. [Tarihu ibn Khaldun] –[Dirasatun fi ғәһdin-Nabauíya wa hilafatu rashid]. 380 b, - T. 2. 477 b.

5 Fath Rabbani min fataua Imam Shaukani. 1995. Maktaba Zhil Jadid, Sana-Yemen, Juz Awual, 856; [Firaqu Kalamiya Islamiya], Ali Abdul Fattah Magribi, Maktaba Wahba, 169-170 b.

6 Muhammad ibnu Abdullah al-Hakim әn-Nysaburi. 1990. [Mustadrak ala Sahihaini]. Beirut, Darul Qutub Silmiya, T. 4.120 b.

7 Said Qutb. 2013. 'Fi Zilali Quran'. Cairo, Dar al-Mashrukh, T. 4. 114 b.

8 Usәмә әs-Sәyd Mahmud Al-azhari. 2015. [Al-Haqqul Mubin fi roddi ala man talagaba bi din]. Abu Dhabi, Darul Fakhir li nashri ua tawzig, T. 1.1 b.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Tilekkabyly Amangeldi

PhD докторант, «Нұр-Мубарак» Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

Jalғas Saduaxasұly Sандыбаев

Философия ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., Оқу-әдістемелік басқарма басшысы, «Нұр-Мубарак» Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

Tilekkabyly Amangeldi

PhD докторант, Египетский университет исламской культуры "Нур-Мубарак", Алматы, Казахстан

Jalғas Saduaxasovich Sандыбаев

Кандидат философских наук, и.о. доцент, заведующий учебно-методическим отделом, Египетский университет исламской культуры "Нур-Мубарак", Алматы, Казахстан

Tilekkabyly Amangeldi

PhD student, Egyptian University of Islamic Culture "Nur-Mubarak", Almaty, Kazakhstan

Zhalgas Sandybaev

Candidate of Philosophy Sciences, Acting Associate Professor, Head of the Educational and Methodological Department, Egyptian University of Islamic Culture "Nur-Mubarak", Almaty, Kazakhstan